

Mikroekonomie

2., aktualizované vydání

- Mechanismus a logika trhu
- Trh práce, kapitálu a přírodních zdrojů
- Ekonomické rozhodování jednotlivců, domácností a podniků
- Podnik – mezi konkurencí a monopolem
- Rozdělování produktu
- Veřejné statky, externality a úloha vlády
- Ekonomie politického trhu

Mikroekonomie

2., aktualizované vydání

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **restně stíháno**.

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc., a kolektiv

Mikroekonomie

2., aktualizované vydání

Kniha je monografie

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 5259. publikaci

Autorský kolektiv:

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc. (vedoucí autorského kolektivu) – kapitoly 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10,
11, 12 (kromě 12.9, 12.10), 13, 14, 15, 17, 21
Ing. Martin Hon, Ph.D. – kapitoly 12.9, 12.10
Ing. Ivana Jánošíková, Ph.D. – kapitoly 16, 18, 19, 20
Dr. Ing. Eva Kolcunová – kapitola 22
Ing. Lenka Spáčilová, Ph.D. – kapitoly 3, 4, 5

Odborní recenzenti:

Prof. PhDr. Kamil Fuchs, CSc.
Doc. Ing. Jolana Volejníková, Ph.D.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědní redaktoři Mgr. Petr Mušálek, Mgr. Kamila Nováková
Sazba Milan Vokál
Počet stran 368
Druhé vydání, Praha 2013
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2013
Cover Photo © fotobanka allphoto

ISBN 978-80-247-4385-1

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8664-3 (ve formátu PDF)
ISBN 978-80-247-8665-0 (ve formátu EPUB)

Obsah

Úvodní slovo recenzentů	11
-------------------------------	----

O autorech	12
------------------	----

Předmluva	14
-----------------	----

Část A Úvod do ekonomie

1. Seznámení s ekonomikí	18
---------------------------------------	-----------

1.1 Smysl ekonomie	19
--------------------------	----

1.2 Ekonomie pozitivní a normativní	20
---	----

1.3 Vznik a vývoj ekonomie	21
----------------------------------	----

1.4 K názvu našeho předmětu	23
-----------------------------------	----

1.5 Charakter ekonomických zákonů	23
---	----

1.6 Metody používané v ekonomii	24
---------------------------------------	----

1.7 Místo ekonomie v systému ekonomických věd	25
---	----

2. Potřeby a výroba	28
----------------------------------	-----------

2.1 Potřeby a jejich uspokojování	28
---	----

2.1.1 Zájmy	28
-------------------	----

2.2 Výrobky a služby	30
----------------------------	----

2.3 Výrobní faktory	30
---------------------------	----

2.4 Problém volby a náklady obětované příležitosti	33
--	----

2.5 Hranice produkčních možností firmy	34
--	----

2.6 Mezní míra transformace	38
-----------------------------------	----

2.7 Hranice produkčních možností ekonomiky	39
--	----

2.8 Dělbá práce a specializace	42
--------------------------------------	----

2.9 Směna	43
-----------------	----

2.10 Peníze	43
-------------------	----

2.10.1 Funkce peněz	46
---------------------------	----

3. Poptávka, nabídka a tržní cena	47
--	-----------

3.1 Tři základní ekonomické problémy	47
--	----

3.1.1 Typy ekonomik	47
---------------------------	----

3.1.2 Selhání trhu	49
--------------------------	----

3.2 Trh a tržní mechanismus	49
-----------------------------------	----

3.3 Poptávka	52
--------------------	----

3.3.1 Zákon poptávky	54
----------------------------	----

3.3.2 Faktory ovlivňující poptávku	55
--	----

3.3.3 Změna poptávky versus změna poptávaného množství	58
--	----

3.4 Nabídka	60
-------------------	----

3.4.1 Zákon nabídky	62
---------------------------	----

3.4.2	Faktory ovlivňující nabídku	62
3.4.3	Změna nabízeného množství versus změna nabídky	64
3.5	Determinace tržní ceny	67
3.5.1	Tržní rovnováha	67
3.5.2	Rovnováha při změnách nabídky a poptávky	69
3.5.3	Teorém pavučiny	74

Část B Teorie poptávky – chování spotřebitele

4.	Chování spotřebitele	80
4.1	Celkový a mezní užitek	80
4.2	Přebytek spotřebitele	83
4.3	Maximalizace užitku	85
4.4	Indiferenční analýza – preference, možnosti a optimum spotřebitele	87
4.4.1	Preference	87
4.4.2	Rozpočtové omezení	94
4.4.3	Optimum spotřebitele	97
4.5	Optimum spotřebitele při změně důchodu spotřebitele a při změně ceny ..	98
4.5.1	Vliv změny důchodu na optimum spotřebitele	98
4.5.2	Vliv změny ceny na optimum spotřebitele – odvození individuální poptávkové křivky	99
5.	Tržní poptávka a její elasticity	105
5.1	Cenová elasticita poptávky	105
5.1.1	Výpočet cenové elasticity poptávky	106
5.1.2	Cenově elastická, cenově neelastická a jednotkově elastická poptávka	107
5.1.3	Cenová elasticita, celkový příjem a mezní příjem	110
5.1.4	Faktory ovlivňující cenovou elasticitu poptávky	112
5.2	Důchodová elasticita poptávky	114
5.3	Křížová cenová elasticita poptávky	116

Část C Teorie nabídky – chování výrobce

6.	Firma a její cíle	122
6.1	Firma	122
6.1.1	Období v ekonomii. Jak je chápat?	123
6.1.2	Cíle firmy	124
6.2	Produkce firmy a její produkční funkce	126
6.2.1	Kombinace a substituce výrobních faktorů jako ekonomický problém	127
6.2.2	Produkční funkce	129
7.	Produkt firmy	131
7.1	Zákon klesajícího mezního produktu	132
7.2	Izokvantová analýza vztahů mezi produkčními vstupy a výstupy firmy ...	137
7.2.1	Křivka stejné produkce – izokvanta	137
7.2.2	Izokvantová mapa	140

7.2.3	Křivka stejných nákladů – izokosta	142
7.2.4	Hledání bodu optima	146
8.	Náklady firmy	150
8.1	Náklady firmy	150
8.1.1	Náklady firmy v krátkém období	150
8.1.2	Náklady v dlouhém období	158
8.1.3	Explicitní a implicitní náklady	164
8.1.4	Soukromé, externí a společenské náklady	164
8.1.5	Transakční náklady	165
8.1.6	Utopené náklady	166
9.	Příjmy a zisk firmy	168
9.1	Příjmy firmy	168
9.2	Zisk firmy	169
9.2.1	Případ jedné pekárny	172

Část D Firma v tržních strukturách

10.	Typy tržních struktur	176
10.1	Konkurence	177
11.	Firma v dokonalé konkurenci	180
11.1	Průměrný a mezní příjem firmy v dokonalé konkurenci	182
11.2	Rozhodnutí firmy o rozsahu produkce	184
11.3	Křivka nabídky firmy	185
11.4	Dokonale konkurenční firma s ekonomickým ziskem	187
11.5	Dokonale konkurenční firma s nulovým ekonomickým ziskem a rovnováha odvětví	188
11.6	Dokonale konkurenční firma s ekonomickou ztrátou	190
11.7	Dokonale konkurenční firma v „bodě uzavření“	191
11.8	Dopřesnění nabídkové křivky firmy	195
12.	Firma jako monopol	196
12.1	Bariéry vstupu do odvětví	196
12.2	Monopol jako odvětví	198
12.3	Monopolní firma jako „cenový tvůrce“	200
12.4	Průměrný a mezní příjem monopolní firmy	201
12.5	Monopolní cena a monopolní zisk	204
12.6	Monopolní firma s normálním ziskem a s ekonomickou ztrátou	206
12.7	Neefektivnost plynoucí z monopolu	209
12.7.1	Ztráta mrtvé váhy	209
12.7.2	Dobývání či hledání renty	210
12.7.3	X-neefektivnost	211
12.8	Potřeba zaostření pohledu	212
12.9	Protimonopolní politika – ochrana hospodářské soutěže	212
12.10	Přirozený monopol	216
12.11	Smysl studia monopolu	219

13. Firma v oligopolní tržní struktuře	221
13.1 Oligopol	221
13.1.1 Komplikace: zalomení křivky poptávky	223
13.2 Čtyři cesty k cenové koordinaci	225
13.2.1 Kartel – smluvní oligopol	226
13.2.2 Cenové vůdcovství – oligopol s dominantní firmou	228
13.2.3 Paralelní tvorba cen	229
13.2.4 Barometrická tvorba cen	230
13.3 Oligopol a velké firmy	231
13.4 Teorie her	232
14. Firma v monopolistické konkurenci	237
14.1 Monopolisticky konkurenční firma s ekonomickým ziskem	239
14.2 Monopolisticky konkurenční firma s normálním ziskem	240
14.3 Monopolisticky konkurenční firma s ekonomickou ztrátou	241
14.4 Tržní nabídka a její elasticita	241
14.4.1 Cenová elasticita nabídky v různě dlouhých obdobích	243
Část E Trhy výrobních faktorů	
15. Trh práce	246
15.1 Dokonale konkurenční trh práce	247
15.1.1 Nabídka na trhu práce	247
15.1.2 Poptávka na trhu práce	252
15.1.3 Rovnováha na trhu práce	257
15.2 Nedokonale konkurenční trh práce	258
15.2.1 Segmentace trhu práce	259
15.2.2 Vláda a trh práce	260
15.2.3 Odbory na trhu práce	261
15.2.4 Kolektivní vyjednávání	266
15.2.5 Rozdíly ve mzdách	268
15.2.6 Transferový výdělek a ekonomická renta	273
15.2.7 Monopson na trhu práce	274
16. Trh kapitálu	277
16.1 Formy kapitálu	277
16.2 Investování	279
16.3 Poptávka po kapitálu	281
16.4 Nabídka kapitálu	285
16.4.1 Úspory	285
16.4.2 Nabídka úspor – zapůjčitelných fondů	286
16.5 Trh kapitálu – zapůjčitelných fondů	287
16.5.1 Mezinárodní pohyby zapůjčitelných fondů – kapitálu	290
16.5.2 Kapitálový trh	292
16.6 Investiční rozhodování	293
16.6.1 Současná hodnota	293
16.6.2 Skladba portfolia	296

17. Trh přírodních zdrojů	299
17.1 Trh neobnovitelných zdrojů	299
17.2 K trhu obnovitelných přírodních zdrojů	304
17.3 Trh půdy	307

Část F Některé souvislosti působení tržního mechanismu

18. Tržní mechanismus a rozdělování důchodu	312
18.1 Příčiny vzniku nerovností v rozdělení důchodu a bohatství	312
18.2 Způsoby měření nerovností	313
18.2.1 Míra nerovnosti	313
18.2.2 Lorenzova křivka	314
18.2.3 Giniho koeficient	315
18.2.4 Míra chudoby	317
18.3 Úloha státu v přerozdělovacím mechanismu	317
18.3.1 Daně a nerovnost v důchodech	318
18.3.2 Transferové platby	318
18.4 Problém ekonomické rovnosti, spravedlnosti a hospodářské výkonnosti ..	318
19. Externality	322
19.1 Externality a problém efektivnosti	324
19.2 Cesty k řešení externalit	325
19.2.1 Soukromé přístupy k řešení externalit	326
19.2.2 Vládní přístupy k řešení externalit	328
20. Veřejné statky	331
20.1 Problém černého pasažéra	332
20.1.1 Financování veřejných statků	334
20.2 Optimální množství veřejného statku	335
21. Trh a mikroekonomická úloha vlády	338
21.1 Vytváření prostředí příznivého pro působení tržního systému	339
21.2 Náprava tržních selhání	341
21.3 Modifikace některých důsledků tržní regulace	342
21.3.1 Přerozdělování důchodu a bohatství	342
21.3.2 Ovlivňování alokace zdrojů s cílem změnit geografické složení národní produkce	343
21.3.3 Funkce vlády v některých dalších oblastech	343
22. Ekonomie politického trhu – teorie veřejné volby	346
22.1 Ekonomická analýza politiky	346
22.1.1 Ekonomie politického trhu	346
22.1.2 Subjekty politického trhu	347
22.1.3 Dobývání renty a korupce	348
22.2 Typy rozhodnutí	350
22.3 Mechanismy veřejné volby	352
22.3.1 Hlasovací paradox	352
22.3.2 Jánabráchismus	354

22.4	Teorém středního voliče	354
22.5	Politicko-ekonomické cykly a konkurence mezi politickými stranami	356
	Použitá literatura	358
	Summary	360
	Rejstřík	361

Úvodní slovo recenzentů

Co do obsahu i struktury se jedná o text, který vytváří úspěšné předpoklady k tomu, aby se stal vhodnou učební pomůckou a naplnil cíl, ke kterému je určen. Kvalita textu je podepřena obsahovou přesností a srozumitelností výkladu. Splňuje všechny základní metodické požadavky kladené na vysokoškolskou učebnici a vedle možnosti poskytnout ucelený systematický výklad úvodu do ekonomie a základů mikroekonomie se jedná o text, který má předpoklady pro utváření ekonomického myšlení čtenáře.

*prof. PhDr. Kamil Fuchs, CSc.
Ústav ekonomie, Provozně ekonomická fakulta
Mendelova univerzita v Brně*

Nová učebnice Mikroekonomie představuje velmi zdařilý a stále žádaný studijní materiál, který rozšiřuje nabídku původních českých odborných učebních textů z oblasti obecné ekonomie. Srozumitelnou formou, vhodným, logicky řazeným a pečlivě zpracovaným textem spolu s bohatou grafickou interpretací a zejména vyváženým výkladem mikroekonomické problematiky seznamuje čtenáře s problematikou mikroekonomie a základními principy fungování ekonomiky. Učebnice bezpochyby poskytne neotřelé a přínosné pohledy na mikroekonomii a posílí rozvoj odborné zdatnosti studentů i dalších čtenářů k věcné ekonomické argumentaci v dané tematické oblasti, neboť ekonomický život žije každý z nás.

*doc. Ing. Jolana Volejníková, Ph.D.
vedoucí Ústavu ekonomie, Fakulta ekonomicko-správní
Univerzita Pardubice*

O autorech

Prof. Ing. Václav Jurečka, CSc.

Studoval obor Politická ekonomie na Národohospodářské fakultě (dříve Fakultě politické ekonomie) Vysoké školy ekonomické v Praze (1967). Po čtrnáctiletém působení ve sféře vzdělávání dospělých (politická ekonomie, personalistika, andragogika) se stal docentem Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava (VŠB – TU Ostrava), kde působí do současné doby. Osmnáct let vedl katedru ekonomie na Ekonomické fakultě této univerzity. Dlouhodobě studoval ekonomické chování malých evropských zemí; v této oblasti obhájil kandidátskou a habilitační práci. V posledních letech se zaměřuje na vliv institucionálních faktorů na ekonomický rozvoj. V roce 1993 byl jmenován profesorem ekonomie. Vyučuje základní kurz mikroekonomie a makroekonomie, institucionální ekonomii a dějiny české ekonomie. Dlouhodobě je školitelem doktorandů a členem několika vědeckých rad a oborových rad pro doktorská studia.

Ing. Martin Hon, Ph.D.

Je absolventem Ekonomické fakulty Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava, obor Národohospodářství (2002). V roce 2009 ukončil doktorské studium v oboru Ekonomie na těžební fakultě. Od roku 2004 působí jako odborný asistent na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava. Vyučuje mikroekonomii a makroekonomii ve všech typech kurzů. V oblasti výzkumu se zaměřuje na regulaci trhů, ekonomiku energetických odvětví a na ekonomické nástroje ochrany klimatu.

Ing. Ivana Jánošíková, Ph.D.

Vystudovala Ekonomickou fakultu Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava, obor Ekonomika průmyslu, v roce 1985. Po několikaleté praxi v podnikové sféře působí od roku 1992 jako odborná asistentka na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava. Přednáší v kurzech mikroekonomie a makroekonomie v bakalářském i navazujícím stupni studia, včetně výuky těchto předmětů v angličtině. Pro zahraniční studenty rovněž vyučuje kurz protimonopolní regulace a ochrany hospodářské soutěže v EU. Dlouhodobě se specializuje na zkoumání vlivu

přímých zahraničních investic na ekonomiku ČR. V této oblasti obhájila v roce 2001 doktorskou disertační práci v oboru Ekonomie. Pobývala na studijních stážích na několika zahraničních vysokých školách ekonomického zaměření.

Dr. Ing. Eva Kolcunová

Absolvovala studium v oboru Politická ekonomie na Ekonomické fakultě Rostovské státní univerzity (1979). Doktorský titul získala v oboru Ekonomie (1998) na Ekonomické fakultě Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava. Na počátku své akademické kariéry pracovala na katedře politické ekonomie a posléze na katedře ekonomie Ekonomické fakulty VŠB – TU Ostrava, kde vyučuje mikroekonomii a makroekonomii pro bakalářské a magisterské studium. Vede rovněž základní kurzy ekonomie pro technické obory na jiných fakultách VŠB – TU Ostrava a na jiných (vyšších odborných) školách v regionu. Absolvovala několik studijních pobytů ve frankofonních zemích. Od roku 2010 je předsedkyní regionální pobočky České společnosti ekonomické a členkou výkonného výboru a představenstva České společnosti ekonomické.

Ing. Lenka Spáčilová, Ph.D.

Je absolventkou Ekonomické fakulty Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava (1985). S touto školou spojila i svou dosavadní pracovní kariéru a působí zde jako odborná asistentka na katedře ekonomie. Na stejné fakultě ukončila v roce 2000 doktorské studium v oboru Ekonomie. Její specializací jsou dějiny ekonomických teorií, mikroekonomie a manažerská ekonomie. Kromě výuky na Ekonomické fakultě rovněž přednáší na jiných fakultách VŠB – TU Ostrava a v kurzech celoživotního vzdělávání a MBA. Absolvovala několik studijních pobytů na John Moores University v Liverpoolu. Působila také jako lektor předmětu Ekonomie v Systému certifikace účetních organizovaném Institutem svazu účetních. V oblasti výzkumu se specializuje na problematiku inflace.

Předmluva

„Vyrůstal jsem v průmyslové oblasti na jižním břehu jezera Michigan – ve městě Gary ve státě Indiana – a chudobu, nezaměstnanost a diskriminaci jsem denně viděl na každém kroku. Právě proto jsem šel studovat ekonomii, abych tyto jevy pochopil a mohl s nimi něco udělat.“

Joseph Stiglitz

Od prvního vydání učebnice *Mikroekonomie* uplynuly tři roky. Vzhledem k rozsahu, v jakém je učebnice ke studiu využívána, se ukázalo jako potřebné připravit její druhé vydání. Přestože během tříletého života učebnice nedošlo v chování mikroekonomických subjektů k takovým změnám, které by vyžadovaly revizi základních tezí mikroekonomie, považovali jsme za užitečné stávající text inovovat některými doplňky a dílčími úpravami. Jednou z nich je přesun problematiky časových období v ekonomii z kapitoly věnované firemním nákladům do úvodu k teorii firmy, neboť pochopení „času“ v chování firmy je nezbytné již při analýze jejího mezního produktu a s ním souvisejících veličin. Připomeňme ještě, že souběžně s novým vydáním *Mikroekonomie* je nakladatelstvím Grada Publishing, a.s., znovu vydávána i učebnice *Makroekonomie*.

Publikace, kterou zájemcům o ekonomii předkládáme, shrnuje základní problematiku mikroekonomické teorie, v níž lze spatřovat anatomii tržního hospodářství. Text je koncipován jako učební pomůcka k základnímu (vstupnímu) kurzu mikroekonomie na vysokých školách ekonomického zaměření.

Primárním cílem autorů tohoto textu je pomoci čtenářům k pochopení reálných ekonomických jevů a procesů. Při tvorbě textu jsme se snažili, aby teoretické modely a postupy, které jsou k interpretaci ekonomické reality používány, byly podány co nejsrozumitelněji. Proto jsme v některých případech výklad zejména některých grafických modelů záměrně trivializovali.

V textu často používáme grafický aparát, nejrůznější křivky. Věříme, že ve vás přesto nezbudíme dojem, že obecná ekonomie je „jen o křivkách“, neboť by to bylo hluboké nepochopení! Křivky slouží k tomu, abychom mohli co nejnázorněji vyjádřit to, co vám současně sdělujeme slovně. Časté používání křivek v ekonomii zpravidla kritizují ti, kdo postrádají představivost nebo ochotu vložit do studia teoretického předmětu dostatečné množství duševní energie. Grafy, které používáme, nejsou složité, byť se bez předběžného seznámení s problematikou jimi vyjadřovanou mohou takovými jevit.

Tradiční součástí úvodních učebních textů bývá teorie všeobecné mikroekonomické rovnováhy. Dosavadní zkušenost nás přivedla k závěru, že pedagogicky je účinnější, je-li tato problematika součástí středně pokročilého kurzu mikroekonomie. Proto jsme tuto teorii, představovanou nejčastěji Edgeworthovým krabicovým diagramem, do této učebnice nezahrnuli.

Často používáme anglické symboly. Smyslem této „anglizace“ je snaha o mezinárodní standardizaci a také o lepší orientaci při studiu zahraniční ekonomické literatury.

Nevíme, jak silná je intenzita vaší vnitřní motivace ke studiu ekonomie, která bývá někdy považována vzhledem k materii, kterou zkoumá, za *dismal science* – tedy pochmurnou vědu. Z naší pedagogické praxe však víme, že přistoupíte-li ke studiu ekonomie se zájmem nebo alespoň bez averze, budete pozitivně překvapeni užitečností znalosti této disciplíny

pro hlubší chápání hospodářského života. Ne, nemyslíme si, že při přemýšlení o ekonomickém životě budete kreslit křivky, počítat jejich sklon a průsečíky, avšak znalost těchto křivek, logiky jejich konstrukce, směrů a sklonů vám pomůže při osobní myšlenkové analýze hospodářské reality, která nás všechny obklopuje. Mnoho naléhavých problémů, kterým čelí naše domácnosti, naše země a Evropa, je ekonomické povahy, a proto je určitá znalost ekonomie důležitá pro každého, kdo chce tyto problémy nejen pozorovat, ale i chápat, kritizovat a podílet se na jejich řešení. Koneckonců i ty problémy, které nejsou svou povahou primárně ekonomické, ale politické, sociální, kulturní apod., mají zpravidla své ekonomické souvislosti. V jistém smyslu můžeme říci, že ekonomie usnadňuje uvažování o všem, co vidíme, slyšíme, čteme a co děláme.

Pokud jste se dostali ke studiu ekonomie z jiných příčin než z vnitřního zájmu, neklesejte na mysli. Také otec ekonomické vědy Adam Smith neměl v úmyslu hlouběji studovat ekonomii, natož ji rozvíjet. Nakonec v ní našel zalíbení. Třeba se to stane i vám.

Učební text vám předkládáme v době, kdy je svět poznamenán tím, co je označováno jako globální ekonomická krize. Slavný americký ekonom, pocházející z Moravy, Joseph Schumpeter (1883–1950) kdysi napsal, že krize je „*tvůrčí destrukcí*“. Ta se zřejmě dotkne některých součástí široce pojaté ekonomické vědy, zejména vědy finanční a makroekonomického prognózování. Nelze však očekávat nějaké zneplatnění základních poznatků obecné ekonomie. Žádné pálení učebnic ekonomie se konat nebude...

V souvislosti s ekonomickou krizí je účelné připomenout tzv. Zaubermanův zákon, který vyznívá pro ekonomii a ekonomy velmi optimisticky: „*Čím horší je ekonomika, tím lépe jsou na tom ekonomové.*“¹ Toto úsloví, jehož autorem je bývalý profesor London School of Economics Alfred Zauberman, je třeba chápat tak, že čím horší je ekonomická situace, tím větší je zájem o ekonomii. Z tohoto hlediska vychází tato učebnice ve vhodnou dobu.

Za pomoc při technické přípravě učebnice vyslovujeme upřímné díky paní Michaele Pakové a Žanetě Churavé.

Autoři

¹ Guardian, 5. 10. 1983

ČÁST **A**

Úvod do ekonomie

1. Seznámení s ekonomikou

„Inteligentní občané si nemohou v dnešní době dovolit zůstat neposkvřeni ekonomikou.“
William J. Baumol, Alan S. Blinder

Zřejmě jste se rozhodli věnovat část svého disponibilního času studiu ekonomie. Neznáme pohnutí, které vás k takovému rozhodnutí o užití času přiměly. Ať již však byly jakékoli, je účelné, abyste o vědní disciplíně, které chcete či musíte přinést určitou oběť v podobě času a nejrůznějších odříkání, měli určitou předběžnou představu. K jejímu vytvoření má napomoci tato úvodní kapitola.

Ekonomie je vědou, která usiluje o poznání velmi široké a velmi důležité oblasti života člověka a lidské společnosti. Zabývá se tak závažnými a citlivými problémy hospodářského života, jakými nepochybně jsou hojnost a chudoba, tvorba bohatství a jeho rozdělování, peníze a úrok, zaměstnanost a nezaměstnanost, kapitál a práce, zisky a ztráty, ceny a životní úroveň, inflace, deflace, daně, měnové kurzy atd. Ekonomie rovněž hledá odpovědi na otázky, proč jsou určité statky produkovány a jiné nikoli, jak se chová spotřebitel na trhu výrobků a služeb, proč je z celé řady možných výrobních metod zvolena a využívána právě jedna konkrétní apod. Seznam otázek, jejichž řešením se ekonomie zabývá, lze snadno rozšiřovat, není to však účelné. Rozumnější bude, pokusíme-li se předmět zájmu ekonomie vyjádřit souhrnně pomocí její definice.

O definování ekonomie jako vědní disciplíny se pokoušela dlouhá řada autorů, avšak s rozdílnou mírou úspěchu. Některé definice jsou příliš úzké a zjednodušující, jiné jsou naopak příliš široké a všezahrnující. Značná šíře a mnohovrstevnatost problematiky, kterou se ekonomie zabývá, činí definování této vědy obtížným. Jacob Viner, významný ekonom první poloviny 20. století, při svém pokusu o definování ekonomie rezignoval a prohlásil, že *„ekonomie je to, co ekonomové dělají“*. Svým způsobem má pravdu, avšak vypovídací schopnost takového výroku je problematická. Proto vám z plejády definic nabízíme dvě jiné, které v koncentrované podobě vyjadřují hlavní směr zkoumání v ekonomii: **Ekonomie je vědou, která studuje způsob, jakým lidé používají vzácné, omezené zdroje k výrobě užitečných statků a služeb a jak si tyto statky a služby rozdělují a vzájemně směňují.**

Posláním ekonomie je tudíž hledání a nalézání takových způsobů umístění a využití vzácných zdrojů, které vedou k co nejuspěšnějšímu (nejefektivnějšímu) dosažení lidských cílů, ať již individuálních, skupinových nebo celospolečenských.

Český ekonom Karel Engliš vymezil ekonomii jako *„vědu, která pojednává o pořádku, ve kterém jednotliví lidé a celé národy pečují o udržení a zlepšení svého života“*.

Ekonomie je již tradičně rozdělována na dvě oblasti: mikroekonomii a makroekonomii. Mikroekonomie a makroekonomie nejsou samostatnými vědními ekonomickými obory. Jsou pouze dvěma důležitými oblastmi ekonomie, chcete-li – „větviemi jednoho stromu“, které se liší úrovní pohledu, z níž je ekonomika studována.

Mikroekonomie studuje chování jednotlivých ekonomických jednotek, z nichž se sestává národní hospodářství. Jde např. o chování firem, domácností, vlastníků kapitálu, jednotlivých odborových svazů, vlastníků domů, bank, střadatelů, investorů apod. Mikroekonomie studuje také fungování dílčích trhů: trhu výrobků a služeb, trhu práce, trhu kapitálu a trhu přírodních zdrojů.

Makroekonomie studuje ekonomiku jako celek. Zajímá se o taková témata, jako jsou např. celková produkce v dané zemi, celková zaměstnanost, míra nezaměstnanosti, cenová hladina a inflace, platební bilance, státní rozpočet, veřejný dluh, množství peněz v oběhu apod. Někdy, avšak stále častěji, se v rámci ekonomie utváří relativně samostatná oblast – „**mezinárodní ekonomie**“, jak bývá překládán termín *international economics*. Tato část ekonomie, která je úzce spjatá s mikroekonomií i makroekonomií, se soustřeďuje na studium mezinárodních souvislostí ekonomického života země.

Označení mikroekonomie a makroekonomie vychází z řeckých slov *mikros* a *makros*, která znamenají „malý“ a „velký“. Platon a Aristoteles by se možná divili, co všechno dnes do oblasti „mikro“ zařazujeme. Mikroekonomie se totiž zabývá ekonomickým chováním i tak velkých jednotek, jako jsou např. firmy Exxon či American Telephone and Telegraph, Inc., jejichž objem ročních prodejů je větší než celková produkce některých národních ekonomik. Nicméně ten, kdo studuje cenovou strategii Exxonu či ATT je mikroekonomem, zatímco ten, kdo studuje inflaci v Trinidad Tobagu je makroekonomem. Rozlišení mezi mikro- a makroekonomií není tudíž založeno jen na rozměru studovaného objektu, jak by se snad dalo z termínů *mikros* a *makros* usuzovat. Zatímco se mikroekonomie zaměřuje na chování jednotlivých jednotek – bez ohledu na to, jak jsou velké, makroekonomie se soustřeďuje na chování celých ekonomik – bez ohledu na to, jak jsou malé.

1.1 Smysl ekonomie

Ekonomie poskytuje užitečné nástroje k poznání a pochopení ekonomického života a ekonomického prostředí. Není nějakým souborem ustálených závěrů, definitivně poznávaných pravd či pouček, které bychom si měli zapamatovat. „*Je to spíše nástroj myšlení, technika myšlení, která pomáhá svému majiteli dospět ke správným závěrům,*“ prohlásil o ekonomii významný anglický ekonom J. M. Keynes.

Význam znalostí obecné ekonomické vědy pro profesionálního ekonoma není asi potřebné zdůrazňovat. Vybavenost poznatky ekonomie je předpokladem pro úspěšné studium jiných ekonomických disciplín. V zemi s tržním hospodářstvím však nejsou ekonomické znalosti potřebné jen pro úspěšný výkon zaměstnání, ale i pro utváření vlastního osobního života, zejména pro organizaci jeho finanční stránky a pro přijímání důležitých životních rozhodnutí. Tak, jak se prohlubuje tržní charakter naší ekonomiky, stávají se poznatky ekonomie stále více součástí osobního vzdělání a „osobního kapitálu“. Povrchní představa či pocit, že každý, kdo někdy něco prodal či koupil, je ekonomem, zcela ustupuje do pozadí. Znalost ekonomie umožňuje lépe pochopit historii hospodářského vývoje i současný (a zdaleka nejen ekonomický) život společnosti. Napomáhá i k pochopení souvztažnosti mezi minulými ekonomickými ději a dnešní ekonomickou realitou, čímž umožňuje předvídat důsledky dnešních ekonomických procesů pro budoucnost. V tomto smyslu je ekonomie jedním z předpokladů samostatného myšlení o světě. Schopnost samostatné osobní interpretace ekonomického života umožňuje lepší orientaci ve spleti protichůdných a ideologií často zastřených stanovisek a návrhů politiků a stran. Hospodářské vzdělání tím, že podporuje samostatné ekonomické myšlení, osvobozuje občany z psychologické moci hromadných sdělovacích prostředků, resp. jejich vlastníků, a tím také napomáhá inteligentnějšímu umístování volebních hlasů při volbách. Znalost základů ekonomie umožňuje filtraci zpráv a informací vlastním kritickým rozumem.

Poznatky ekonomie jsou rovněž nezbytné pro tvorbu úspěšné ekonomické politiky státu. Empirické, to znamená z praxe vycházející poznání, není dostatečným základem pro organizaci ekonomického života země, byť je také velmi důležité. Je poznanou skutečností, že „*praktik bez teorie je v pozici poutníka bez kompasu*“. K tomu je navíc možné dodat i známé rčení, dle kterého není „*nic praktičtějšího než dobrá teorie*“.

V současnosti se téměř na každém kroku přesvědčujeme o tom, že stále více politických, ekologických, zdravotních a podobných problémů každodenního života velmi úzce souvisí s ekonomikou. Inteligentní občan se bez znalostí fundamentálních, tzn. základních ekonomických poznatků, neobejde. Proto také ekonomie dnes není zdaleka jen záležitostí ekonomů. Například konstruktér nemůže o stroji či jeho součásti uvažovat jen z hlediska pevnosti, pružnosti, dynamiky apod., ale také z hlediska ekonomických důsledků zvoleného konstrukčního řešení. V některých případech může být ekonomické hledisko dokonce rozhodující.

1.2 Ekonomie pozitivní a normativní

Podle toho, zda ekonomie hodnotí nebo nehodnotí procesy a jevy, které zkoumá, rozlišujeme ekonomii pozitivní a normativní.

Pozitivní ekonomie má metodologický základ v pozitivní filozofii, za jejíhož zakladatele je považován francouzský filozof Auguste Comte. Připomeňme si, že základním principem pozitivismu je vycházet z daností, faktů a odmítat všechny úvahy a všechna tázání, která tuto pozitivitu překračují.

Pozitivní (někdy také „pozitivistická“) ekonomie zkoumá ekonomický život **takový, jaký je**. Snaží se analyzovat fakta ekonomického života, přičemž se zabývá jen takovými jevy, které jsou vědeckými metodami zjištělné a dokazatelné. V souladu se svou doktrínou se pozitivisté vyhýbají takovým výrokům, dle nichž je např. X dobrá, resp. špatná věc.

Hodnotící soudy jsou dle ekonomů – pozitivistů záležitostí jiných oborů lidské aktivity, zejména politiky, morálky a náboženství. Stejně tak stanovování cílů. Ekonomie má pouze ukazovat racionální (tedy rozumné) cesty k dosažení cílů, nikoli však cíle samotné.

„*Ekonomie je jako cestovní kancelář,*“ říkají k tomuto problému Paul Samuelson a William Nordhaus, autoři snad nejnámější učebnice ekonomie. „*Řekněte si, zda toužíte po sněhu či slunci. Je již pak věcí cestovní kanceláře, aby vás tam co nejrychleji a nejefektivněji dopravila. Ale výběr cíle závisí na vás.*“

Normativní ekonomie. Zatímco pozitivní ekonomie odpovídá na otázku, jaká je ekonomická realita, snaží se normativní ekonomie odpovídat na otázku „**jaká by měla být**“. Normativní ekonomie se hodnotícím soudům nevyhýbá. Hledá takové modely fungování ekonomiky, jejichž výsledky jsou v souladu se společenskými hledisky (s kritérii společenského blahobytu).

V současné době zatím převládají v mezinárodní ekonomické obci pozitivistické přístupy. Zejména v Česku takové přístupy silně dominují a společenské vědomí je ovlivňováno cynickým pojetím ekonomie, dle níž „*business of business is business*“. V poslední době, pod tlakem velmi nepříznivých důsledků ekonomických rozhodnutí, činěných při opomíjení etických hledisek, však dochází k určitému posunu. Také v zahraničí, vlivem zostrujících se globálních problémů sílí obava, že čistě pragmaticky zaměřená věda může

vést ke zničení lidstva. V tomto směru je aktuální myšlenka Jana Pavla II. v jeho encyklice *Fidei et Ratio* (Věra a rozum): „*Jestliže moderní věda zatlačí všechny otázky smyslu a etiky do oblasti iracionální, vyvstane nebezpečná představa, podle níž vše, co je technicky reálné, je přijatelné i z morálního hlediska.*“

Bez ohledu na to, zda ten či onen směr ekonomického myšlení zahrnuje, nebo nezahrnuje etické faktory do své analýzy, ovlivňují tyto faktory výsledky hospodářské činnosti ať již na mikroekonomické nebo makroekonomické úrovni. Nedodržování uzavřených smluv, nedostatek důvěry mezi obchodními a vůbec ekonomickými subjekty, nerespektování dlouhodobě utvářených mravních pravidel jednání (korupce, podvody atd.) – to vše zvyšuje náklady ekonomického „provozu“ společnosti a snižuje jeho výsledek oproti výsledku, kterého by mohlo být dosaženo, kdyby hospodářským životem prověřená mravní pravidla byla účastníky ekonomických procesů respektována.

1.3 Vznik a vývoj ekonomie

Ekonomie jako samostatná vědní disciplína vznikla v 18. století. Kořeny ekonomie však sahají mnohem dále do minulosti.

Mnohé dílčí pohledy na některé jevy hospodářského života jsou obsaženy již ve spisech židovských proroků. Vyhraněné ekonomické názory, zajímavé myšlenky a postřehy také nalezneme v pracích antických filozofů, zejména **Xenofona** (430–355 př. n. l.), **Platona** (384–347 př. n. l.) a **Aristotela** (384–322 př. n. l.). Jejich tehdejší názory na ekonomické otázky či problémy však byly vyslovovány jako součást širších filozofických názorových systémů, neboť ekonomie tehdy byla součástí filozofie. Teprve mnohem později, v souvislosti se změnami směřujícími ke vzniku kapitalistické ekonomiky, začal proces oddělování ekonomie od filozofie, proces utváření ekonomie jakožto specifického vědního oboru.

První prvky systematictějšího ekonomického myšlení se projeví ve 14.–16. století v podobě názorového směru, který byl později označen jako **merkantilismus**. Jeho představitelé ztotožňovali bohatství s penězi (drahými kovy) a zdroj růstu společenského bohatství spatřovali především v oblasti obchodu, zejména zahraničního. Učení merkantilistů, které bylo úzce spjato s tehdejší hospodářskou politikou, si zachovalo významný vliv až do poloviny 18. století. Přes svou relativní jednoduchost a omezenost tehdejším horizontem poznání však poznatky, názory a myšlenky merkantilistů přispěly k formování ekonomie jako samostatné vědní disciplíny. Zajímavé a na svou dobu pozoruhodné myšlenky byly ve stejném období vysloveny arabskými učenými a španělskými jezuitskými mysliteli, které však byly – a do značné míry jsou – ekonomy ze země, jež se v moderní době staly hospodářsky dominantními, opomíjeny.

Důležitým přínosem k rozvoji teoretického ekonomického myšlení bylo učení francouzské školy **fyziokratismu**, která považovala za zdroj bohatství práci v zemědělství. Ekonomický názor fyziokratů byl do značné míry reakcí na poněkud jednostranné zaměření merkantilismu na oblast obchodu. Fyziokraté posunuli pozornost k výrobě – byť opět poněkud jednostranně, k výrobě agrární.

Mímořádného rozkvětu dosáhlo ekonomické myšlení v Británii v poslední třetině 18. století a na počátku 19. století, a to zejména v pracích **Adama Smithe** (1723–1790) a **Davida Ricarda** (1772–1823). Kniha A. Smithe *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* (1776) je většinou ekonomů pokládána za počátek ekonomie jako samostatného

vědního oboru. Oba uvedené ekonomy považujeme za zakladatele **klasické školy** ekonomické teorie. Další významnou osobností této školy byl **John Stuart Mill** (1806–1873).

Následoval další dynamický a rozporuplný vývoj ekonomické vědy, který pokračuje i v dnešní době. V jeho průběhu vzniklo mnoho teoretických směrů, proudů a škol, které se v té či oné míře liší svým pohledem na hospodářský život. Z personálních dominant tohoto vývoje jmenujme alespoň **Karla Marxe** (1818–1883), **Alfreda Marshalla** (1842–1924), **Johna Maynarda Keynesa** (1883–1946) a z novější doby například **Milтона Friedmana** (1912–2006).

Zakladatelem české ekonomické (národohospodářské) školy je **Albín Bráf**.

A. Bráf (1851–1912) působil jako profesor národního hospodářství na pražské univerzitě, kde začal vyučovat ekonomii v českém jazyce. Byl významným národohospodářským buditelem, který si uvědomoval, že plná emancipace českého národa se nemůže opírat jen o národní jazyk, literaturu, lidovou tvořivost a odkazy na slavnou minulost, ale že musí mít oporu v ekonomice. Podněcoval v českém národě sklon k podnikání a prosazoval zakládání českých ekonomických škol. Byl často povoláván do nejrůznějších funkcí v rodících se českých ekonomických institucích, byl však dvakrát i ministrem zemědělství v rakouské (vídeňské) vládě.

Významné místo ve vývoji českého ekonomického myšlení zaujímá **Karel Engliš**.

Karel Engliš (1880–1961) je tvůrcem teleologické teorie hospodářské (od řeckého *telos* – účel, cíl). Z dlouhé řady jeho prací s ekonomickou tematikou jmenujme alespoň *Základy hospodářského myšlení* (1922), *Finanční vědu* (1929), *Soustavu národního hospodářství* (1938) a *Hospodářské soustavy* (1947). K. Engliš byl prvním rektorem Masarykovy univerzity v Brně a v období 1947–1948 rektorem Univerzity Karlovy. Mimo svou vědeckou a pedagogickou činnost byl K. Engliš silně angažován ve finanční a měnové praxi první republiky: Působil jako ministr financí v šesti vládách a pět let jako guvernér Národní banky československé. Zemřel 13. 6. 1961 v Hrabyni.

Z dalších významných postav české ekonomie jmenujme **Aloise Rašína** (1867–1923) a **Josefa Macka** (1887–1972).

Ekonomie je vyvíjející se vědou, která odráží vývoj ekonomiky, společnosti a světa. Mnoho ekonomických teorií neprokázalo svou životnost, jiné si naopak uchovávají dlouhodobou platnost a schopnost dalšího rozvoje. Avšak i ty teorie, které dosud obstály v konfrontaci s reálným hospodářským životem, musí být otevřeny trvalé vědecké kritice. K otázce vědecké kritiky uvedme jednu obecnější myšlenku:

„Hodnotit a kritizovat tu či onu teorii je možno jen z hlediska doby, ve které byla zpracována. To jest, musíme vědět, jaké úkoly ve své době před ekonomy stály a jaké byly v příslušné době možnosti, které vůbec mohla teorie prokázat. To konkrétně znamená: nelze po příslušném ekonomovi požadovat více, než mohl ve své době udělat.“

V. Müller v Kapitolách ke studiu dějin ekonomických teorií (Praha. SPN 1964, s. 15)
